

Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka i glavni i odgovorni urednik naučnih časopisa Defendologija i Sociološki diskurs

SIROMAŠTVO, REFORMA SOCIJALNE ZAŠTITE, ODRŽIVOST PENZIJSKOG SISTEMA, SOCIJALNA INKLUZIJA RANJIVIH GRUPA I IZAZOVI DEMOGRAFSKIH PROMJENA

Siromaštvo je jedan od najvećih svjetskih problema. Ono zavisi od razvijenosti država i karaktera njihovih društvenih odnosa. Visina BDP i njegova raspodjela su ključni faktori koji utiču na siromaštvo. Nivo i dinamika DBP zavise od stopa rasta, te efikasnosti i produktivnosti nacionalnih ekonomija. Definicije siromaštva su brojne i heterogene. Siromaštvo se najčešće posmatra kao apsolutno i relativno. **Apsolutno siromaštvo** je određeno granicom ljudske egzistencije. U tom smislu su važni uslovi održavanja fizičke egzistencije. **Realativno siromaštvo** je odnos između pripadnika određene zajednice i iskazuje se relacijom prema prosječnom standardu cijele zajednice. Istorijski posmatrano, ekonomski odnosi između ljudi nikada nisu bili identični. To se sigurno neće desiti ni u budućnosti. S druge strane, siromaštvo zavisi od rezultata nacionalnih ekonomija i mjera socijalne politike, a posebno od nekih makroekonomskih kategorija, kao što je npr. nezaposlenost. U BiH je neophodno obezbjediti brži ekonomski rast i promjenu postojeće privredne strukture, povećati izvoz, smanjiti deficite itd. Za to je neophodna razvojna strategija utemeljena na rastu produktivnosti i konkurentnosti. Tako bi se u raspodjeli DBP stvorili uslovi za rast sredstava za socijalne potrebe, pad nezaposlenosti i smanjenje siromaštva. Zato se ekonomija BiH mora orijentisati na brži i strukturno drugačiji razvoj, i više nego do sada koristiti FDI, predpristupne fondove i druge raspoložive izvore investicionih sredstava.

Vrijeme u kojem živimo opterećeno je protivriječnostima na svim nivoima društvenog života. Naime, ono je obilježeno minulim ratom, traumatičnim, iracionalnim izlivima mržnje i nasilja, razaranjem privrednih potencijala, raseljavanjem stanovništva, ogromnim materijalnim štetama, te ekspanzionističkim diktatom novog svjetskog poretka, koji je izazvao blokadu ekonomskog sistema, a stanovništvo dovelo na rub prosjačkog štapa, u poziciju elementarne borbe za opstanak. Zbilja našeg socijalnog ambijenta jasno je prepoznatljiva preko drastičnog osiromašenja i raslojavanja ljudi, enormne nezaposlenosti, sive ekonomije, koja se širi poput kuge, kriminala najvišeg ranga, korupcije izražene u svim mogućim formama i modalitetima i ostalim socijalno-ekonomskim negativnim pojavama.

U vrijeme velike ekonomske i finansijske krize, koja višeslojno dominira u ovovremenim uslovima u svijetu, drastično se prelama kroz i preko ekonomski nerazvijenih zemalja (dobar dio zemalja u tranziciji među koje spada i Republika Srpska i Bosna i Hercegovina). Nezaposlenost i siromaštvo predstavljaju dvije intenzivno komplementarne i cjelovite pojave, koje reflektuju čitav kaleidoskop i drugih negativnih pojava sa kojima ljudi žive. Naime, u sistemu ekonomske krize i njenom socijalnom miljeu, postavlja se pitanje perspektive: koliko su ljudi do juče znali u kojim se koordinatama kreću, da bi se danas uspaničeno pitali ko su, šta rade i šta treba da rade, ili ima li svjetla na kraju tunela. Zato ćemo pokušati našu analizu fokusirati na objašnjenje veza, odnosa i širih interkcijskih uticaja nezaposlenosti na siromaštvo u RS i BiH. Najveći ekonomski i socijalni problem u BiH je nezaposlenost, čije se prevazilaženje može postići ubrzanim ekonomskim rastom kroz razvoj ključnih sektora. Socijalna politika BiH nije definisana na državnom nivou, tako da je nedjelotvorna. Velika nezaposlenost uticala je na pojavu sve većeg broja korisnika socijalne zaštite, a jedan od problema zapošljavanja je i rad na crno. Ekonomski rast može uticati na smanjenje siromaštva, tako da je on od presudnog značaja za budućnost BiH. Jedan od akcelatora ekonomskog rasta jeste državni kapital u strateškim preduzećima i sredstva koja bi se dobila privatizacijom tih preduzeća ili njihovom revitalizacijom. Siromaštvo je značajan socijalni destabilizirajući faktor i prioritetna preokupacija humanog razvoja. Kako je nezaposlenost najveći problem BiH neophodne su reforme tržišta radne snage kroz povećanje njene mobilnosti, što će uticati na jačanje jedinstvenog tržišta u BiH, smanjenje crnog tržišta i reorganizaciju sistema posredovanja pri zapošljavanju. Neophodno je analizirati nezaposlenost i socijalna sigurnost kao najveći ekonomski i društveni problemi u BiH. Posebno treba analizirati pojedine socijalne grupe koje su ugrožene u BiH. Takođe, treba analizirati pojedinačne instrumente socijalne politike, te plan, način i mogućnosti njihove primjene u BiH, kao i domete i rezultate koje pojedini instrumenti mogu dati sa aspekta cilja socijalne politike za dalji ekonomski i politički razvoj. Isto tako, treba ukazati na značaj socijalne politike i njenih instrumenata na smanjenje siromaštva u BiH.

Istaknućemo samo neke od preporuka:

Reforma sistema socijalne zaštite i usklađivanje s EU standardima

1. Trenutno stanje sistema socijalne zaštite u našoj zemlji pokazuje značajne nedostatke u finansijskoj održivosti i pravednoj raspodeli resursa.
2. Usklađivanje sa EU standardima zahtijeva modernizaciju zakonskog okvira i jačanje institucija.

3. Jedan od ključnih izazova je visok nivo „neformalnog zapošljavanja”, što umanjuje doprinose za socijalno osiguranje.
4. Efikasniji monitoring korisnika pomogao bi u smanjenju zloupotreba u sistemu socijalne pomoći.
5. Digitalizacija procesa može olakšati pristup socijalnim pravima i ubrzati administrativne procedure.
6. Ciljani socijalni transferi trebali bi biti usmijereni ka stvarno ugroženim grupama, umjesto širokih subvencija.
7. Učešće civilnog društva u kreiranju politika može osigurati veću transparentnost i odgovornost.
8. Povećanje ulaganja u aktivne mjere zapošljavanja ključno je za smanjenje dugotrajne nezaposlenosti.
9. Socijalni dijalog između vlade, sindikata i poslodavaca neophodan je za postizanje konsenzusa oko reformi.
10. Poređenje sa uspješnim modelima iz EU (npr. nordijske zemlje) može poslužiti kao inspiracija.
11. Povećanje minimalne penzije i socijalnih davanja mora ići uz racionalizaciju troškova.
12. Edukacija korisnika o njihovim pravima i obavezama može smanjiti marginalizaciju.
13. Podrška porodicama sa djecom kroz veće dodijele i olakšice može spriječiti siromaštvo.
14. Integrirani pristup socijalnoj zaštiti i zdravstvu ključan je za ranjive grupe.
15. Povećanje budžeta za socijalnu zaštitu mora biti praćeno boljim upravljanjem resursima.
16. Reforma invalidskih penzija treba da osigura pravičnu evaluaciju sposobnosti za rad.
17. Jačanje lokalnih centara za socijalni rad omogućilo bi brži odgovor za potrebe građana.
18. Smanjenje birokratije u procesu prijave za socijalnu pomoć ubrzalo bi pomoć onima kojima je najpotrebnija.
19. Podsticanje volonterskih organizacija može doprinijeti humanijoj i fleksibilnijoj podršci.
20. Dugoročna strategija reforme mora uzeti u obzir demografske promjene i tržište rada.

Održivost penzijskog sistema

1. Trenutni penzioni sistem suočava se sa sve većim pritiskom zbog starenja stanovništva.
2. Smanjenje broja radno aktivnih u odnosu na penzionere ugrožava fiskalnu održivost.

3. Povećanje penzionog uzrasta predstavlja neizbježnu reformu u većini zemalja.
4. Uvođenje dopunskog penzionog osiguranja (III stub) može smanjiti zavisnost od državnog sistema.
5. Podsticanje dužeg radnog vijeka kroz fleksibilnije uslove rada za starije osobe ključno je za održivost.
6. Automatsko usklađivanje penzija sa inflacijom i BDP-om spriječilo bi gubitak kupovne moći.
7. Reforma posebnih penzionih režima (npr. za vojsku i policiju) neophodna je za pravedniji sistem.
8. Povećanje transparentnosti upravljanja penzijskim fondovima jačalo bi povjerenje građana.
9. Podrška privatnim penzionim štednjama kroz poreske olakšice mogla bi ohrabriti štednju.
10. Demografske projekcije pokazuju da će problem postati još ozbiljniji u narednim decenijama.
11. Migracije mladih radnika dodatno opterećuju sistem, jer se smanjuje baza doprinosa.
12. Penzione reforme u EU pokazuju da su kombinovani modeli (javni + privatni) najefikasniji.
13. Smanjenje ranih penzija i strožija kontrola invaliditeta spriječile bi zloupotrebe.
14. Podizanje svijesti o štednji za starost treba da počne već u školskom uzrastu.
15. Uravnoteženje između generacija zahtijeva da mladi ne budu previše opterećeni doprinosima.
16. Inovativni finansijski instrumenti (npr. zelene obveznice) mogu pomoći u diversifikaciji fondova.
17. Povećanje produktivnosti rada ključno je za održivost sistema, jer veći doprinosi omogućavaju veće penzije.
18. Politička hrabrost neophodna je za sprovođenje nepopularnih, ali nužnih reformi.
19. Uticaj tehnoloških promijena na budućnost rada mora se uzeti u obzir pri planiranju sistema.
20. Međugeneracijska solidarnost mora biti balansirana kako bi sistem ostao održiv.

Socijalna inkluzija ranjivih grupa

1. Neophodno je donijeti dokument Strategija socijalne uključenosti.
2. Potrebno je obezbijediti pravo na inkluzivno obrazovanje.
3. Diskriminacija i predrasude otežavaju integraciju marginalizovanih grupa u društvo.
4. Nedostatak prilagođenih usluga (npr. pristupačnog zdravstva i transporta) dodatno izoluje osobe sa invaliditetom.
5. Beskućnici često nemaju čak ni osnovne dokumente, što im onemogućava korišćenje socijalnih prava.

6. Djeca iz siromašnih porodica rizikuju da naslijede kružni obrazac siromaštva zbog ograničenog pristupa kvalitetnom obrazovanju.
7. Romi se suočavaju sa višestrukim izazovima – od segregacije u školama do ograničenog pristupa tržištu rada.
8. Žrtve nasilja u porodici često nemaju adekvatne sigurne smještaje i pravnu podršku.
9. Starije osobe u ruralnim područjima često žive u izolaciji, bez pristupa adekvatnoj njezi i socijalnim uslugama.
10. Migranti i izbjeglice često ne znaju svoja prava ili se suočavaju sa barijerama u jeziku i administraciji.
11. Osobe sa mentalnim zdravstvenim problemima suočavaju se sa stigmatizacijom i nedostatkom adekvatnih usluga.
12. Lokalne zajednice imaju ključnu ulogu u identifikovanju potreba ranjivih grupa.
13. Nevladine organizacije često pružaju neophodnu direktnu pomoć, ali im nedostaje dugoročna institucionalna podrška.
14. Edukacija društva o raznolikosti i jednakosti može smanjiti marginalizaciju.
15. Aktivne politike zapošljavanja za ranjive grupe (npr. kvote za osobe sa invaliditetom) mogle bi poboljšati njihovu ekonomsku situaciju.
16. Socijalno stanovanje može biti ključno za rješavanje problema beskućništva.
17. Pravna zaštita od diskriminacije mora biti praćena stvarnom primijenom zakona.
18. Individualni pristup u socijalnom radu omogućio bi bolje rješavanje specifičnih potreba.
19. Povećanje finansiranja programa socijalne inkluzije neophodno je za održivost projekata.
20. Međusektorska saradnja (obrazovanje, zdravstvo, zapošljavanje) ključna je za holističko rješavanje problema.

Izazovi demografskih promjena

1. Starenje stanovništva postaje sve veći izazov za socijalne sisteme, posebno penziono i zdravstveno osiguranje.
2. Nizak natalitet dovodi do smanjenja broja mladih koji mogu podržati sve veći broj penzionera.
3. Migracije mladih i obrazovanih dodatno pogoršavaju demografsku situaciju u mnogim zemljama.
4. Urbanizacija stvara nejednakosti između gradova i sela, gde ruralna područja postaju sve više depopulisana.
5. Politike podsticanja rađanja (npr. veće porodične naknade) imaju ograničen efekat bez podrške za balans posla i porodice.
6. Povećanje životnog vijeka zahtijeva reformu zdravstvenog sistema kako bi se bolje zbrinule starije osobe.

7. Dugotrajna negativa postaje sve veći trošak za budžet, zahtijevajući veću ulogu kućne njege i zajednice.
8. Promijene na tržištu rada (automizacija, gig ekonomija) utiču na stabilnost zaposlenja i doprinosa za socijalna osiguranja.
9. Integracija migranata može djelimično ublažiti demografski pad, ali zahtijeva efikasne politike.
10. Međugeneracijski transferi postaju sve nezgodniji – mladi plaćaju sve veće doprinose za sve manje penzije.
11. Regionalne nejednakosti u demografskom razvoju zahtijevaju diferencirane politike (npr. podrška ruralnim područjima).
12. Promijene u strukturi porodice (manje djece, više jednočlanih domaćinstava) utiču na potrebe za socijalnim uslugama.
13. Ekonomske posljedice demografskog pada – manje radne snage, smanjenje potrošnje, sporiji rast BDP-a.
14. Zdravstveni sistemi moraju se prilagoditi većem broju hroničnih bolesti kod starijih osoba.
15. Penzioni sistemi moraju kombinovati više stubova (javni, privatni, individualna štednja) da bi bili održivi.
16. Podsticanje povratka dijasfore kroz olakšice i bolje uslove za poslovanje moglo bi doprinijeti rješavanju problema.
17. Digitalizacija i telemedicina mogu olakšati brigu o starijima u ruralnim područjima.
18. Promovisanje aktivnog starenja kroz volonterske programe i društveno uključivanje starijih osoba.
19. Povećanje produktivnosti rada kroz edukaciju i inovacije može djelimično nadoknaditi nedostatak radne snage.
20. Dugoročno planiranje demografskih promijena ključno je za sprečavanje budućih kriza.